

րերու մէջ, ու շատ տեղ մեծամեծ գետերու վրայէ ալ անցած է : Շինելու ատեն շատ լճեր ու ջրոտ տեղուանք ելեր են ճարտարապետաց առջևը . բայց Չինաց անխոնջ երկայնմտութիւնը ամէն դժուարութեանց յաղթեր է, ու հինգ տարուան մէջ լճնցուցեր են ան ահագին պարիսպը :

Այսին թէ աս պարիսպը 2000 տարի առաջ շինուեր է՝ (Թաթարներուն դէմ, որ անդադար կը յարձըրկին եղեր Չինու երկիրը . և շինուելու ատենը երկրին ամէն իրեք հոգիէն մէկը տէրութեան հրամանովը աշխատեր են վրան : Տեղ տեղ՝ ուր որ երկրին դիրքը այնչափ յարմար չէ ամրութիւն տալու, պարիսպը երկու իրեք պատով շինած է մէջէ մէջ :

Սողու (Թաթարները 1211^{ին} ան պարսպէն ներս մտան, վազեցին ինչուան Փեքին՝ Չինու մայրաքաղաքը, ու 300,000 զօրքի յաղթեցին : Շատ խուովութիւններէն ու փոփոխութիւններէն ետքը՝ Չինու թագաւորը ինքը զինքը սպաննեց, հետն ալ իր կիներն ու աղջիկը : Ինչ ատենէն ետքը ինչուան հիմա Չինու թագաւորները (Թաթարի ցեղէ են, թէպէտ և իրենց լեզուովն ու սովորութիւններովը գրեթէ բոլորովին Չինացւոց հետ միացած են :

Պարսպին ամրութենէն կ'իմացուի որ շատ անգամ նորոգուած պիտի ըլլայ, որ այսչափ ատեն դիմացեր է :

Լապեան լեռներու Վրէիիները :

ԼԱՊԵԱՆ լեռանց գեղեցիկ ձորերուն մէջ պտրտելու ատեն, մարդուս միտքը ան հրաշալի տեսարաններուն մէջ՝ կարծես թէ զարմանալէն՝ ի զատ ուրիշ մտածմունք չունենար . և սակայն տեղ տեղ իրեն առջևը կ'ըլեն այնպիսի խղճալի մարդիկ՝ որ երեսնին ալ չուզէր նայիլ . բնութիւնն ալ կար-

ծես թէ իրեն մեծամեծ տեսարաններուն տակը կամաւ ձգեր է այնպիսի ողորմելի արարածներ, որպէս զի իմացլնէ մարդուս՝ թէ աշխարհքիս վրայ բոլորովին կատարեալ բան չկայ : Եւ ան խեղճ մարդիկը՝ չէ թէ ապառաժ տեղուանք ահաւոր կիրճերուն մէջ, հապա ամենէն զուարճալի ու բարեբեր ձորերուն մէջ կը տեսնուին . առնոց մարմինը տգեղ է, ոտուրները տձև ու տկար, երեսը ուռած ու կապարի գոյն . ոմանց վիզն ալ մէկ քանի խոյլերէ կամ ուռեցքներէ ձևացած է՝ որ շատը մէկէն քովէ քով միացած են մէկմէկու հետ, ու դէպ ի վար կախուած : Ետնք են ահա Կրէիի ըսուածները : Սիայն թէ քրեթիւններ կան՝ որ աս ամէն պակասութիւնները չունին, հապա որը շատ՝ որը քիչ :

Վրեթիւններուն աւելի շատ գրտնուած տեղերն են Օւլիցերիի Ստորին Սալեսիա գաւառը, Փիէմոնթի մէջ Լոսթա ձորին վերի մասը, Սալրիէնա գաւառը, ու Ֆալրինկայի մէկ քանի կողմերը . և Կրէիի անունը Լապեանց բնակիչները կուտան առնոց . միայն Լոսթա ձորին մէջ Դարկ'ըսուին, որ իտալերէն շագանակ ըսել է . և ասոր պատճառը թերևս անոնց մարմնոյն թուխ գոյնն ըլլայ :

Վերենայ թէ ինչպէս որ խելքի կողմանէ անբանի նման են քրեթիւնները, ասանկ ալ բնաւորութեամբ անասնական կիրքերու աւելի տրուած են . ուստի իրենց բոլոր խելքը միտքը նիւթական ախորժակնին կատարել է, և անբան կենդանեաց պէս՝ չարիք ալ չընեն նէ՝ աւելի պատժուելու վախէն է քան թէ գիտութենէն : Սիոն քաղաքին ճամբաներէն անցնելու ատենդ՝ գրեթէ ամէն տան առջևը կը տեսնես կեցած անխեղճերէն մէկ քանին, ու երեսնին չես կրնար նայիլ . հարկ է որ երեսդ մէկդի դարձընես : Ետն կը մտնես, կը տեսնես որ ան խեղճ տղոց ծնողքն ալ՝ տղոցմէն աւելի չէնք շնորհք մը չունին : Ինչ քաղաքին մէջ կ'օշկակար մը կայ եղեր մօտերս՝

ինը տղոց տէր , ամէնքն ալ քրեթին՝ մէյմէկ քիչ տարբերութեամբ :

Պէտք չէ կարծել թէ աս պակասութիւնը որդւոց որդի ժառանգութեամբ միայն կ'անցնի . գիտնալու է որ երբեմն բնութեան այսպիսի պակասութիւնները կրնան շտկուիլ : Վրեթինի մը տղայ թէ որ հեռացընես իր երկրէն ու վիճակէն , իր հօրմէն շատ աղէկ կազմութիւն կ'ունենայ՝ թէ բարոյական և թէ ֆիզիքական յատկութեանցը կողմանէ : Սալեսիայի մէջ դիտելու բան մըն է , օրինակի համար Սիոն քաղաքը , որ քաղաքին մէջ մեծցած տղաքը քրեթին կ'ըլլան , թէպէտ և իրենց ծնողքը առողջ ըլլան՝ թէ խելքով և թէ մարմնով : () . տարականներ եղեր են որ իրենց բնականութիւնը հոն հաստատելով՝ իրենց տղաքն ալ քրեթին եղեր են : Ինդ հակառակն երբոր տղաքը կը փոխադրուին լեռները , ու հոն կը մնան ինչուան ութը տասը տարի , ան սոսկալի ախտէն ազատ կ'ըլլան , ու ետքը կրնան քաղաքը դառնալ առանց վնասուելու : Կերակուրնին ալ շատ տարբերութիւն կ'ընէ ան տղոց կազմութեանը վրայ . շարժմունքն ու աշխատութիւնը շատ օգտակար են այսպիսիներուն : Եւ ալ դիտուած բան է որ խահուէի սովորութիւնը քանի որ Սալեսիայի մէջ տարածուեր է , քրեթիններուն թիւը շատ պակսած է . ըսել է թէ գրգռիչ կերակուրներն ալ օգուտ կ'ընեն իրենց :

Ինչուան Սոսիւռ անունով բնագէտին ատենը կը կարծէին թէ քրեթինութեան պատճառը ձեան ջուրն է , կի՞կրային աղերով խառնուած ջուրն է որ կը խմեն . անկէ զատ՝ ճահիճներու մօտ ըլլալը , ձորերուն տաքութիւնը , ու իրենց ծոյլ ու գինեմոլ բնաւորութիւնն է : Բայց աս երեւելի հեղինակը իրեն սրամտութեամբը գեղեցիկ պատճառներով կը ցուցնէ որ ուրիշ մարդիկ ալ միայն ձեան ջուրը կը խմեն՝ բայց քրեթին չեն . նմանապէս ցած ձորերու բնակիչներ կան՝

որ ան պակասութենէն ազատ են . ճահիճներուն մօտ տեղ բնակիլը Վաղղիայի ու Խաթալայի մէջ ալ կը գտնուի , որ ջերմի պատճառ կ'ըլլան , բայց քրեթին մը չտեսնուիր ան տեղուանքը . Նիւովայի մօտ դաշտերուն տաքութիւնը՝ Սալեսիայի տաքութենէն ալ աւելի է . գինովութիւնն ու ծուլութիւնը դժբաղդութեամբ ամէն տեղի մարդկանց ալ հասարակ է , և սակայն քրեթին չեն ամէնքը : Սերմն , կ'ըսէ , բուն քրեթինութե պատճառը աս է որ ան դաշտերուն չորս կողմը լեռներով պատած է , որ կ'արգիլեն օդին շարժմունքն ու փոփոխութիւնը : Տարակոյս չկայ որ ան հանդարտ օդին վրայ երբոր սաստիկ տաք մըն ալ կոխէ , ու մէկ քանի ամիս տեւէ , ինչպէս կ'ըլլայ Սիոն , հարկաւ ան տեղի մթնոլորտը աւելի կ'ապականի : Եւսթային Սիլնէօլ ըսուած գեղը թէպէտ երկրին առողջարար կողմը շինուած է , և տաքը անտանելի չէ , սակայն քրեթիններով լեցուն է :

Եւ ալ փորձեր են որ լճերը չորցընելով՝ կրցեր են քրեթիններուն թիւն ալ քիչցընել , բայց ան տեղուանքին աղէկնալուն բուն պատճառը կ'երևնայ թէ ան գեղի տներուն հետզհետէ բարձր շինուիլն է , որով բնակիչքը կամաց կամաց ցած եղած տները ձգեցին ու սկսան լեռան վրայ շինել :

Շատ մեծ գովեստ է մարդուս կարողութեանն ու ճարտարութեանը , որ իրեն նման մարդկանց վիճակը լաւցընէ , այնպէս որ ատեն անցնելով առանաբարոյ ու տգէտ ժողովրդեան տեղը յաջորդէ մէկ ժողովուրդ մը՝ որ արժանաւոր ըլլայ այնպիսի գեղեցիկ երկրին , ճարտար ու խոհեմ : Ս'գիտէ թէ օր մը ճանապարհորդը Սալեսիայէն անցնելու ատեն՝ ալ քրեթին չտեսնէ հոն , ինչպէս որ հիմա չեն տեսնուիր ան արջերն ու գայլերը որ ատենով կ'ապականէին երկիրը :